

Ukrajnai háború: nemzetközi lelkiismeret-vizsgálatra hív Ferenc pápa

Ferenc pápa Máltáról visszatérőben a repülőn újságíróknak nyilatkozott a háború és a béke égető kérdéseiről. Utalva *Fratelli tutti* kezdetű körlevelére [1], többek között ezeket mondta:

„Minden háború igazságtalanságból születik, mindig. Mert van egy háborús terv. Béketerv nincs. Például van fegyvervásárlásra való befektetés. Azt mondják: de szükségünk van rá, hogy megvédjük magunkat. Ez a háborús terv. Amikor a II. világháború véget ért, mindenki a »Soha többé háborút!« és a békét óhajtotta. A békéért való munka hulláma azzal a jóakarattal kezdődött, hogy Hirosima és Nagaszaki után ne adjunk el fegyvereket, atomfegyvereket.

Hetven évvel később mindezt elfelejtettük. Így kényszeríti ki magát a háborús terv. Akkoriban sok remény volt az ENSZ munkájában...” [2]

Ferenc pápa a *Fratelli tutti* enciklikában kifejtette kívánságát az ENSZ reformjára vonatkozóan is: az *Egyesült Nemzetek Szervezete* valósítsa meg konkrétan, a gyakorlatban a „nemzetek családja” fogalmat, gyökeresen küszöbölje ki a szegénységet, és védelmezze az emberi jogokat. Fáradhatatlanul folyamodjon a „tárgyaláshoz, a jószolgálatához és a választott bírósághoz”, *mozdítsa elő a jog erejét az erő jogával szemben* (173–175.).

Miután utalt az ENSZ gyenge hatékonyságára, a pápa így folytatta: „De a háborús terv ismét ránk kényszerítette magát. *Nem vagyunk képesek másban gondolkodni, már nem szoktunk a béke kereteiben gondolkodni.* [3] Voltak olyan nagy emberek, mint Ghandi és mások, akiket a *Fratelli tutti* enciklika végén említek, és mindannyian a béke tervére építettek.”

Gaston Fessard SJ: „Pax Nostra” (1936)

Ferenc pápa idézett nyilatkozatában és körlevelében a „béketerv” hiányát panaszolja fel. Körlevele olvasásakor nekem úgy tűnt, hogy valójában azt a nemzetközi lelkiismeret-vizsgálatot hiányolja, amelyről már a két világháború között (a spanyol polgárháború alkalmával) éleslátóan értekezett francia rendtársa, *Gaston Fessard* (1897–1978) „*Pax Nostra*” című könyvében. [4] E „nemzetközi lelkiismeret-vizsgálat” időszerűségét jelzi az a tény is, hogy idén – két szakember bőséges kommentárjával – újra megjelentették az 1936-os könyvet. [5]

Gaston Fessard a következő évtizedekben – főleg az embertelen totalitarizmusok feltörését tanulmányozva – kidolgozott egy Szent Pálra hivatkozó „dialektikát”: „*Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban*” (Gal 3,28), olyan olvasási „rácst”, amely váza lett történelemfilozófiájának – és teológiájának. Ennek gondolatmenetét itt egészen röviden vázolólok. [6]

**„Történelmi időszerűség” –
„A társadalom misztériuma”**

Gaston Fessard SJ azok közé a modern gondolkodók közé tartozott, akik érzékenyen reagáltak a korszellem irányaira, észrevették az „*idők jeleit*”, a „*történelmi aktualitást*”, ugyanakkor az örök krisztusi örökségből merítettek. Fessard kellő időben figyelmeztetett a feltörő bolsevizmus és a nácizmus veszélyeire. Kezdetől fogva párhuzamba állította a két újpogány totalitarizmust, és óvta tőlük a szélsőségekre hajló francia értelmiségieket.

Világosan látott a háború és béke kérdéseiben, valamint figyelmeztetett a II. vatikáni zsinat utáni évtizedekben a marxistákkal-kommunistákkal folytatott párbeszéd csapdáira is. Reflexióiban – az Újszövetségen, főleg Szent Pálon kívül – olyan mesterei voltak, mint Kierkegaard és Hegel; első-sorban pedig *Loyolai Szent Ignác Lelkiagyakorlatinak* „dialektikája” szolgált számára támpontul és „olvasási rácsul”, amikor igyekezett tájékoztatni korunk szellemi zűrzavarában, és a keresztény történelmi felelősségéről értekezett.

A férfi-nő, úr-szolga, zsidó-pogány „történelmi kategóriák” dialektikája

Fessard abból az alapvető kérdésből indult ki, hogy egyáltalán *van-e értelme a történelemnek*, és *van-e az embernek hatalma, hogy azt irányítsa, átalakítsa?* Milyen tényezők meghatározók az ember és társadalmak-kultúrája genezisében? A szabad ember mennyiben képes – a természetfölötti segítséggel (kegyelemmel) – megvalósítani az „új embert” (Ef 4,24, Kol 3,10), építeni Krisztus (egyházi) Testét?

Szent Pál arról beszélt, hogy „Isten gyermekei vagyunk mindnyájan a Krisztus Jézusba vetett hit által. Hiszen mindnyájan, akik megkeresztelkedtek Krisztusban, Krisztust öltötték magukra. Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egy vagytok Krisztus Jézusban” (Gal 3,26–28).

Az ember természetes, kulturális és vallási genezisében ez a három páli „történelmi kategória”: *férfi-nő, úr-szolga, zsidó-pogány* egymással kapcsolatban van, és részben átfedi egymást, „*interferál*”. Fessard értelmezésében felhasználja Hegel, Marx és részben Freud gondolatait is. E kategóriákat szigorú „dialektika” szerint világítja meg, illetve segítségükkel kifejti az ember és a természet, az emberek egymás közti és Istenhez való viszonyát.

Szabadság – megkülönböztetés – döntés (választás)

Fessard a történelemfilozófia és -teológia kidolgozásában a legfontosabbnak tartja az *embe-*

ri szabadságot, amely itt és most dönt az isteni kegyelem erejében. (Főleg e ponton voltak mesterei Kierkegaard és Szent Ignác.) A szabadság mindig különleges helyzetekben dönt/választ, és ez a döntés feltételezi a körülmények elemzését. Három elem jön számításba ebben a konkrét reflexióban:

1. a tények lehető legpontosabb leírása, szövegek vagy események feltárása, amelyekre a megkülönböztetés és a választás vonatkozik;

2. értelemkeresés, eszmélődés, amely lehetővé teszi a szabadságnak az értelem felfedését és különböző „hívások” mérlegelését – itt a szabadság a döntés színhelye és egyben főszereplője;

3. minthogy minden döntés a társadalomban (közösségben) történik, és visszahat az egész társadalmi szövetre: egy bizonyos *kategóriaegyüttes* dialektikája játszik további szerepet: ezek a természetes és természetfeletti emberi történet egyetemes kategóriái (univerzáliai), amelyek hidat vernek a szubjektivitás, tehát a személyes döntések és a társadalmi, családi, nemzeti, nemzetközi, egyetemes kapcsolatok racionalitása közé; bennük pedig meghatározó a következő három kategória: atyaság, anyaság, testvériség.

Fessard SJ a most vázolt értelmezési „rács” segítségével elemzi és bírálja pl. a *kommunizmus-nácizmus-liberalizmus* eszmeáramlatait és történelmi valóságát. [7]

Az úr-szolga dialektikája – Hegel és Marx nyomán

A kommunizmus és a nácizmus egyaránt az *úr-szolga* hegeli dialektikát használja, hogy megmagyarázza az emberi valóságot, de míg az első kizárólag a *szolga* nézőpontjába helyezkedik, a második kizárólag az *úr* nézőpontjába. E kizárólagosságukból (az egyetemesség hiányából) származott e totalitarizmusok egymással szöges ellentétben álló világszemlélete. (Hitler ugyan nem közvetlenül Hegelt tanulmányozta, hanem őt inkább Nietzsche *Übermensch*-eszméje befolyásolta.)

Fessard – akinek elemzéseit itt leegyszerűsítve foglalom össze – a kérdéses dialektikával magyarázza a gazdasági és politikai élet össze-

függéseit (I., 153.), amelyeket a marxizmus összekevert (II., 312.). Természetesen az emberi valóság genezisének figyelembe veszi a férfi-nő dialektikát (szexualitás, házasság és család, rokonsági viszonyok), amely belejátszik nemcsak az ember és a természet viszonyába, hanem a társadalmi-politikai viszonyokba is (testvériség, „patria”-patriotizmus), sőt a természetfelettibe is: Isten „atyasága”, Isten és Izrael, Krisztus és az egyház „jegyesi” viszonya, az egyház „anyasága”.

Marx messianizmusa

A teológus Fessard figyelembe vesz egy másik ellentétet is, amelyet Marx sugallt a proletariátus történelmi, „megváltó” szerepéről írva, és amelyet mintegy a jövő „egyházának” tekintett. Azonban a fiatal Marx álma, a *marxi messianizmus* kulcsa, ti. hogy a kommunizmus feloldja a történelem rejtélyét, mert kiteljesedett naturalizmus és kiteljesedett humanizmus lesz (a magántulajdonnak mint emberi elidegenülésnek pozitív felszámolásával), valóban csak utópia maradt. [8]

A francia jezsuita – az ember természetére és a keresztény kinyilatkoztatásra reflektálva – kifejti a történelem természetfeletti dimenzióját. Ha pedig a gondolatait tágabban értelmezzük, még az egyház és az állam viszonyát vagy az állami oktatás és a szabad iskolázás problémáit is megvilágíthatjuk. A természetfeletti síkon főleg a páli „pogány-zsidó” dialektika játszik szerepet (pogányok és zsidók bűnössége, a választott nép „maradékának” megtérése: Róm 1–3. és 9–11. fejezetek), amit én itt nem részletezek.

Fessard megmutatja, hogy egyedül a feltámadt Úr Krisztus egyesíti a történelmet, engeszteli ki az ellenséges csoportokat, győzi le az antagonizmusokat. Ez már most elkezdődik a történelemben – a Lélek erejében a hívők közösségét alkotó egyház kiengesztelő, megváltást közvetítő tevékenysége révén –, de Isten országának beteljesedése csakis eszkatologikus lehet.

Fessard elemzéseinek időszerűsége

Gaston Fessard SJ kora történelmi helyzetét elemelve már a két világháború között rámutatott

arra, hogy téves, egyoldalú szélsőségekhez vezet **az úr-szolga dialektika kizárólagos alkalmazása.** A **nácizmus az úr-nép** ideológiájával a részleges politikai, a nemzeti és a **faji** tényező abszolút primátusát állította, egyedül a megálmodott uralmat tartva szem előtt; a **marxizmus** viszont a **szolgák osztályának** messianizmusát hirdette: a munkásosztállyal azonosította az emberiséget; történelmi materializmusa a gazdasági életnek adta a primátust, célnak pedig az **ember és a természet** egységét, végső „kiengesztelődését” tekintette. A „választott népek” meg kellett tapasztalnia, hogy a „választott faj” pogány mítosza kiirtásra szánta. (Shoa.) Ugyanakkor e „messiási népek”, miután – Marx szavaival – „elérte csúcspontját” a *kapitalizmusban* (a polgári társadalom megvalósulásával), látnia kellett, hogy az ateista marxizmus átvette az e világi messianizmus lehetetlen álmát, utópiáját.

Fessard – felfedve a két pogány irányzat hegei gyökereit – egyszerre *párhuzamba és ellentétbe* állította a két „szekularizált vallást”, a kommunizmust és a nácizmust. Jóllehet mindkét irányzat, totalitarizmus megbukott, különös módon egy sajátos *liberalizmus hódít helyettük.* A „választott népet” az új *liberalizmus* a modern világ minden ellentmondásának szívébe helyezte. Amennyiben ez a sajátos liberalizmus *gyökeres racionalizmus*, csak az **úr és a solga** részleges dialektikája jegyében képes megvalósítani önmagát.

Fessard történelemteológiájában az úr-szolga és a férfi-nő dialektikát átfogja a pogány-zsidó dialektikának a kifejtése [9]: vég-elemzésben az Isten és az emberiség szeretetkapcsolata. Az ellentétek csak a természetfeletti síkon oldódhatnak fel, ahol a férfi-nő dialektika is teljesebben érvényesül. Isten és az emberiség viszonyában a döntő éppen a szeretet, a férfi-nő dialektika csomópontja. Az Atyaistennek valamennyien gyermekei vagyunk a Fiúban, Jézus Krisztusban, és ezért testvérek – ha hiszünk és megtérünk, ha befogadjuk az anyaszentegyház által közvetített kegyelmet itt és most, szabadon igent mondván a Szeretet-Istennek. (I., 173–174.)

Sajnos, a világ megosztottsága továbbra is megmarad, amint erre *Ferenc pápa* számtalanszor rávilágított: szakadék Észak–Dél között; a kevés gazdag és a szegények tömege közötti kiáltó igazságtalanság növekszik; általában a

hatalmi versengés; háborús fenyegetés és polgárháborúk; egyáltalán a globalizáció káros hatásainak fokozódása. A *kiengesztelődés és a béke útja* csak akkor épülhet, ha a meghalt és feltámadt Úr Lelke újjáteremti a hívő és megtért embereket, ha az egyetemes üdvözítő, Jézus Krisztus az emberiségnek megadja a szabadság, egyenlőség, testvériség ajándékát.

Krisztus, az Isten Fia és emberfia „felvette a szolga alakját, kiüresítette önmagát, és hasonló lett az emberekhez [...] megalázta magát, és engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig. Ezért Isten felmagasztalta [...] Jézus nevére hajoljon meg minden térd [...], minden nyelv

hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr.” (Fil 2,7–11) Krisztus kereszttje által a megosztott, egymással ellenséges emberek, fajok, vallások, nemzetek egyek lehetnek, hiszen Isten gyermekei, testvérek. A szolidaritás és szeretet csakis Krisztus Lelkének erejében valósulhat meg. „*Most ti, akik messze voltatok, Jézus Krisztusban közel jutottatok, Krisztus vére árán. Ő a mi Békénk, aki a kettőt egyesítette, és a közbeeső válaszfalat ledöntötte. [...] Mint békeszerző a két népet (zsidót és pogányt) magában egyggyé: új emberré teremtette, és a keresztt által mindkettőt egy testben engesztelte ki.*” (Ef 2,14–18)

2022. 04. 25.

***

Jegyzetek:

- [1] A *Fratelli tutti* (Mindnyájan testvérek) kezdetű enciklika ezeket az alapvető kérdéseket tárgyalja: Melyek azok a nagy eszmék és melyek azok az utak, amelyeket konkrétan végigjárhatunk, ha egy *igazságosabb és testvéribb* világot akarunk építeni a mindennapi kapcsolatainkban, a társadalmi és politikai életben, az intézményekben? A körlevél célja az, hogy előmozdítsa egy *világméretű törekvést a testvériségre és a társadalmi barátságra*.
- [2] <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2022-04/papa-malta-haboru-sajtokonferencia-ukrajna-kain-beke.html>
- [3] A hetedik fejezet, amely az *Egy új találkozás útja* címet viseli, a *béke értékéről és előmozdításáról elmélkedik*. A pápa hangsúlyozza, hogy a *béketerv* „proaktív”, vagyis előrelátó, és olyan társadalom kialakítását célozza meg, amelynek alapja a többiek szolgálata, törekvés a kiengesztelődésre és a kölcsönös fejlődésre. A béke megvalósítása olyan „kézművesség”, amelyben mindenkinek meg kell tennie a maga feladatát, és amely soha nem ér véget (227–232.). A békéhez kapcsolódik a megbocsátás: mindenkit szeretni kell, kivétel nélkül.
- [4] Gaston Fessard SJ: „*Pax Nostra*”. *Examen de conscience international*, Grasset, 1936
- [5] G. Fessard: „*Pax Nostra*”. *Examen de conscience international*. F. Louzeau és G. de Ligio (Szerk.), Paris, Cerf, 2022
- [6] Lásd tanulmányomat a *Távlatokban* (1992/3.): „A társadalom misztériuma és a történelem értelme”, <http://www.tavlatok.hu/64tanulm.htm> – Gaston Fessard: *Le Mystère de la Société. Recherchessur le sens de l'histoire*. Culture et vérité, Bruxelles 1997. Gondozta: Michel Sales SJ és Txomin Castillo. – Ismertetése: M. Sales in *NRT* 119 (1997), 422–429.
- [7] AH I., 111–119. és 121–152.
- [8] *Gazdasági-filozófiai kéziratok*. 1970, 68–69.; vö. Szabó F., *Napfogyatkozás*, 1991, 335–344.: „Emberi jövő és keresztény reménység”.
- [9] Fessard évtizedeken át reflektált *Izrael misztériumára*, a Krisztus előtti és Krisztus utáni *zsidó-pogány „dialektikára”*, párbeszédet folytatva a zsidó Raymond Aron filozófussal is.

Kereszt